

20. Бор А. Туркменистан: власть, политика и петроцентризм. Программа по России и Евразии. Март. 2016. 10 с.

21. Згідно з публікацією British Petroleum, на 2015 р доведених запасів 17,5 трлн. куб. м. *BP Statistical Review of World Energy*. 2016. June. P.20. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>. 2.

22. В Туркменистане продолжают освоение месторождения Галкыныш. 12.05.2014. URL: http://total.kz/business/energy/2014/05/12/v_turkmenistane_prodolzhayut_osv

23. Изимов Р. Китай и Туркменистан: региональное измерение. URL: <https://cabar.asia/ru/ruslan-izimov-kitaj-i-turkmenistan-regionalnoe-izmerenie>.

УДК 94:323.2+327(574)

Грицик Л. Ю.

ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ НА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ КАЗАХСТАНУ

У статті аналізується вплив на зовнішньополітичне позиціонування Республіки Казахстан прикордонних відносин, поліетнічного та поліконфесійного чинника, особливостей історичного розвитку казахів і пов'язаного з ними характеру формування політичної системи після проголошення незалежності. Встановлено, що внутрішні чинники обумовлюють багатовекторну стратегію реалізації пріоритетів зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності РК з 1991 р.: забезпечення національної безпеки, національної єдності, економічного розвитку з перспективою входження в 30-ку розвинених країн світу.

Ключові слова: Казахстан, зовнішня політика, національна безпека, Росія, КНР, Центральна Азія.

Грицик Л. Ю. Влияние внутренних ресурсов на внешнеполитическую деятельность Казахстана

В статье анализируется влияние на внешнеполитическое позиционирование Республики Казахстан приграничных отношений, полиэтничного и поликонфессионального фактора, особенностей исторического развития казахов и связанного с ними характера формирования политической системы после провозглашения независимости. Установлено, что внутренние факторы обуславливают многовекторную стратегию реализации приоритетов внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности РК с 1991 г.: обеспечение национальной безопасности, национального единства, экономического развития с перспективой вхождения в 30-ку развитых стран мира.

Ключевые слова: Казахстан, внешняя политика, национальная безопасность, Россия, КНР, Центральная Азия.

Hrytsyk L. The impact of internal resources on foreign policy activities of Kazakhstan

The article analyzes the impact on the foreign policy positioning of the Republic of Kazakhstan of border relations, multi-ethnic and multi-confessional factor, peculiarities of historical development of Kazakhs and the related nature of the formation of the political system after independence. It has been established that internal factors have determine the multi-vector strategy for implementing the priorities of foreign policy and foreign economic activity of the Republic of Kazakhstan since 1991: ensuring national security, national unity, economic development with the prospect of joining the top thirty developed countries of the world.

Keywords: *Kazakhstan, foreign policy, national security, Russia, China, Central Asia.*

Здобуття державної самостійності Казахстаном – найбільшою державою в Центральній Азії з геополітичним розташуванням у центрі Євразії, стратегічними запасами економічних ресурсів і транзитним потенціалом обумовило значущість країни як актора регіональних, континентальних і глобальних зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних відносин. Втілення заявленої «миролюбивої» зовнішньої політики [1] та принципу багатовекторності після проголошення незалежності нерозривно пов'язане з внутрішньою ситуацією, що формує основу для взаємозв'язку національних інтересів і національної безпеки й реалізації стратегії балансування між інтересами провідних геополітичних гравців.

У контексті аналізу геополітичних реалій на сучасному етапі та місця в них Республіки Казахстан предметом спеціалізованих досліджень казахстанських і європейських експертів постають окремі аспекти впливу на зовнішньополітичне позиціонування держави трансформаційних процесів в економіці [2–5] та змін у політичній системі [6–9]. Тематичне розширення наукового осмислення національних чинників зовнішньої політики Казахстану відображають роботи, присвячені її етнополітичному виміру [10–12], трайбалістським відносинам у державах Центральної Азії загалом і, зокрема, в РК [13–15].

Метою статті є комплексне дослідження внутрішніх чинників, які мають визначальний вплив на реалізацію зовнішньополітичної діяльності Республіки Казахстан.

В умовах розвитку Казахстану як суверенної держави та повноправного учасника міжнародних відносин стратегічною ціллю є забезпечення національної безпеки.

Згідно з нормами закону «Про державну незалежність Республіки Казахстан» щодо цілісності, неподільності та недоторканості території «в існуючих кордонах» [1] одним із ключових аспектів зовнішньої політики постало юридичне оформлення державного кордону країни. Міждержавний рівень визнання адміністративно-територіального розмежування на пострадянському просторі засвідчили Алма-Атинська декларація (21.12.1991), Декларація про дотримання принципів співробітництва в рамках Співдружності Незалежних Держав (14.02.1992) і Декларація про дотримання суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів держав-членів Співдружності Незалежних Держав (15.04.1994). Закріплював правові норми охорони кордону країни закон «Про Державний кордон Республіки Казахстан», від 13 січня 1993 р.

Процес делімітації кордонів із сусідніми державами на суходолі (Росія, Китай, Узбекистан, Киргизстан, Туркменістан) відбувався впродовж 1992–2005 рр.

Найтривалішим було юридичне оформлення кордону з Китаєм, враховуючи відкритість даного питання на фоні існуючих з XIX ст. територіальних претензій та ескалації конфлікту на радянсько-китайському кордоні в 1969 р. в районі озера Жаланашколь. У результаті переговорів упродовж 1992–1998 рр. спірна ділянка й частина території Алматинської та Східно-Казахстанської областей були передані КНР [16]. Протокол між урядами Казахстан і КНР від 10 травня 2002 р. затверджував демаркацію казахстансько-китайського кордону, загальна протяжність якого склала 1 782,75 км [17]. Офіційні дані щодо загальної площі переданих територій засекречено.

Попри узгодження державного кордону, дискусійність територіальних питань у відносинах із Китаєм активізується на фоні його зростаючої економічної присутності в Казахстані (КНР входить у п'ятірку найбільших інвесторів РК). Показовими є інформаційні вкиди щодо оренди КНР землі площею мільйон га для сільськогосподарської діяльності в РК (2009), який був спростований на офіційному рівні, однак викликав різку реакцію казахстанського соціуму, та публікація статті «Чому Казахстан прагне повернутися в Китай?» (2020), у якій акцент на територіальній належності в минулому земель РК до Імперії Цінь, етнічних

зв'язках казахів і ханців призвело до вручення офіційної ноти протесту МЗС Казахстану [16].

Результатом двосторонніх домовленостей щодо делімітації казахстансько-киргизького державного кордону в листопаді 1999 р. – грудні 2001 р. став Договір між Республікою Казахстан та Киргизькою Республікою про казахстансько-киргизький державний кордон (15.12.2001) [18]. Договір про делімітацію та демаркацію казахстансько-туркменського державного кордону Республіки Казахстан і Туркменістану від 05.07.2001 р. утврджував делімітацію казахстансько-туркменського державного кордону по лінії кордону, узгоджену між Казахською РСР і Туркменською РСР у 1972 р. [18].

Зміна казахстансько-киргизького торгівельно-тарифного режиму на фоні вступу Киргизістану до СОТ (1998), Казахстану до Митного союзу, й, зрештою, інтеграція в рамках ЄАЕС у 2015 р. призвела до зростання нелегальної торгівлі, а тому після делімітації кордонів відкритими залишаються питання удосконалення правової основи прикордонних процедур. Поряд з цим, нестабільність казахстансько-киргизьких прикордонних відносин обумовлюється фактором міжетнічних відносин, що в 2020 р. продемонстрував перетин киргизького кордону громадянами РК під час «хуліганських» дій у Жамбильській обл. [19].

Складнощі в делімітації казахстано-узбецького кордону, пов'язані з густанаселеними прикордонними Сариагашським і Мактааральським районами Туркестанської обл. та Ташкентською і Джизакською обл. Узбекистану, вплинули на визначення 96% лінії кордону від загальної її протяжності згідно з Договором про казахстансько-узбецький державний кордон від 16.11.2001 р. Остаточне узгодження спільного кордону з Узбекистаном підтверджувалося Договором між Республікою Казахстан і Республікою Узбекистан про окремі ділянки казахстансько-узбецького державного кордону (09.09. 2002) [18].

Відповідно до Договору між Казахстаном і Росією про кордон від 18.01.2005 р. та Додатку до нього від 03.06.2005 р. було завершено делімітацію найдовшого в світі сухопутного казахстансько-російського кордону – понад 7500 км.

Станом на 2014 р. були практично завершені роботи по встановленню прикордонних знаків на казахстансько-киргизькому, казахстансько-туркменському та казахстансько-узбецькому кордонах, а також на половині загальної протяжності казахстансько-російського кордону (в її західній частині) [20, с.20-21]. Міжнародно-правове оформлення точок стику кордонів Казахстану з РФ і КНР відбулося в 1999 р., а у 2018 р. було ратифіковано відповідний договір з Узбекистаном і Туркменістаном.

Не втрачає актуальності питання делімітації дна та використання надр Каспійського моря. З часу скликання Алма-Атинської конференції та створення робочих груп з розв'язання проблеми (1995) процес підготовки документів і підписання Конвенції про правовий статус Каспійського моря Казахстаном, Росією, Азербайджаном, Іраном і Туркменістаном відбувався впродовж 1996–2018 рр. Згідно з документом, зберігається розмежування внутрішніх, територіальних вод і континентального шельфу Каспію за домовленістю договірних сторін на основі норм міжнародного права [21].

Включення у сферу міжнародної безпеки засвідчив послідовний і безкомпромісний курс Казахстану щодо ядерного роззброєння. Після розпаду СРСР у РК розміщувалися понад 100 міжконтинентальних балістичних ракет з 1,4 тисячами ядерних боєголовок [22]. Першочерговими кроками до набуття статусу без'ядерної держави стали підписання Н. Назарбаєвим 29 серпня 1991 р. Указу «Про закриття Семипалатинського випробувального ядерного полігону», випробування на якому відбувалися з 1949 р., Лісабонського протоколу до Договору між СРСР і США про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, ратифікація РК ДНЯЗ та набуття членства в Міжнародному агентстві з атомної енергії (МАГАТЕ) у 1992–1994 р.

Згідно з Будапештським меморандумом 1994 р. суверенітет і територіальна цілісність РК гарантувалися США, Великобританією та Росією, а з 1995 р. Китаєм і Францією [23, с.99]. Демонтаж і вивезення ядерної зброї з території Казахстану було завершено в 1995 р. [24, с.7].

Враховуючи геополітичне становище держави та приєднання до міжнародних організацій, казахстанська влада підкреслювала пріоритет політичних засобів щодо вирішення питань безпеки на базі зваженої

дипломатії. Так, вже в серпні 1992 р. за сприяння незалежної РК у м. Алмати відбулися переговори на рівні міністерств закордонних справ Казахстану, Азербайджану та Вірменії щодо врегулювання конфлікту в Нагірному Карабаху [23, с.91]. Принципи взаємної поваги суверенітету, територіальної цілісності, виключення погроз застосування сили, економічних та інших способів тиску, невтручання у внутрішні справи, зміцнення колективної безпеки, розробка механізмів врегулювання регіональних конфліктів стали умовами двосторонніх договорів Казахстану з сусідніми державами.

1992–2015 рр. стали часом трансформації активності РК у сфері глобальної безпеки від налагодження інституційної співпраці до одного з ключових учасників антиядерних самітів 2010, 2012, 2016 рр. [25, с.152] і затвердження ГА ООН в 2015 р. ініційованої Казахстаном Загальної декларації про побудову світу, вільного від ядерної зброї у співавторстві з 35 державами як елементу реалізації ініціативи Н. Назарбаєва – Глобального антиядерного руху [25, с.160-161].

«Стратегія становлення та розвитку Казахстану як суверенної держави» (1992) передбачала й «диверсифікацію військових зв'язків у суворо вивірених межах, активне включення у систему європейської безпеки» [26].

«Афганське питання», демаркація кордонів та потенційність загрози сепаратистських та екстремістських настроїв актуалізували зовнішньополітичну діяльність РК у регіоні й, зокрема, вплинули на доктринальні засади військової безпеки держави. З прийняттям військових доктрин Республіки Казахстан у 2000, 2007 рр., попри збереження оборонного принципу, відбулася зміна акцентів військової стратегії: від історичного значення скорочення ядерної зброї та звичайних збройних сил (військова доктрина 1993 р.) до посилення миротворчої функції збройних сил, їх модернізації. З 2002 р. встановлювалося бюджетне фінансування армії не менше 1% від ВВП [27].

Першим кроком до військової співпраці на регіональному рівні й, водночас, зміцнення взаємодії з НАТО стало утворення ще в 1997–1998 рр. Центральноазійського батальйону під егідою ООН за участі військових підрозділів Казахстану, Узбекистану, Киргизстану та Таджикистану, що

передбачало серію польових навчань і семінарів у рамках миротворчої місії.

За ініціативою Н. Назарбаєва в 2000 р. було створено Антитерористичний центр держав-учасниць СНД, а в 2003 р. Казахстан взяв участь у перших спільних антитерористичних навчаннях ШОС «Мирна місія» на своїй території та в Китаї. Водночас, з 2003 р. у рамках програми «Партнерство заради миру», до якої Казахстан приєднався в 1994 р., на території РК проводяться навчання миротворчих сил «Степовий орел». Уже в 2005 р. у ході виїзного засідання Контртерористичного комітету Ради Безпеки ООН у м. Астана Республікою Казахстан було представлено саперний загін у коаліції зі стабілізації ситуації в Іраку [28].

Упродовж 2003–2008 рр. учасниками миротворчої операції «Свобода Іраку» стали дев'ять казахстанських миротворчих контингентів Казахстанського миротворчого батальйону (Казбату) у складі 290 осіб. З 2008 р. в Казахстані функціонує Навчальний центр «Партнерство заради миру» (КАЗЦЕНТ), який вступив до Міжнародної асоціації центрів миротворчої підготовки в 2010 р. [29]. З 2014 р. миротворці Казахстану служили в місіях у Західній Сахарі та Кот-д'Івуарі.

З 2018 р. функціонує спільна робоча група Казахстану і Узбекистану зі співробітництва у військово-технічній області, регулярними є двосторонні консультації апаратів Рад безпеки держав, присвячені ситуації в Афганістані, проблемам регіональної безпеки, незаконній міграції [30]. На фоні активності Ісламської держави, в 2018 р. компетентними інституціями у справах релігій Казахстану та Таджикистану було підписано Меморандум про співробітництво в протидії релігійному екстремізму [9, с.106].

Впродовж 2018–2021 р. чотири миротворчі роти військовослужбовців з Казахстану були спрямовані для сприяння Тимчасовим силам ООН в Лівані (UNIFIL) [31]. З березня 2021 р. у Лівані проходить службу п'ятий казахстанський миротворчий контингент [32].

Казахстан – держава мультинаціональна та поліконфесійна. Національний перепис населення 2009 р. засвідчив проживання на території держави 126 етносів, з яких казахи складають 63,1%, росіяни – 23,7%, узбеки – 2,9%, українці – 2,1%, уйгури – 1,4%, татари – 1,3%, німці

– 1,1%. За релігійною ознакою 70,2% населення – мусульмани, 26,2% – християни, 0,1% – буддисти, невіруючі – 2,8% [33, с.21-23].

Статистичні дані ілюструють факт послідовного зростання представників титульного етносу, які до кінця 1990-х рр., враховуючи історичні умови розвитку Казахстану, не становили більшість населення країни. Станом на початок 2020 р. частка казахів зросла до 68,51% населення, а росіян зменшилася до 18,85%. Попри таку тенденцію, Казахстан залишається однією з найбільш русифікованих держав Центральної Азії. За рівнем володіння мовою, а саме розуміння усної мови, російську розуміють 94,4% країни, казахську – 74%, англійську – 15,4% [33, с.41].

Конструктивний потенціал у контексті формування зовнішньополітичного іміджу країни мають реалізація моделі «суспільної злагоди і загальнонаціональної єдності», в основі якої п'ять принципів: етнічне, конфесійне, культурне і мовне різноманіття; створення всіх умов для розвитку культури та мов етносів Казахстану; толерантність і відповідальність; консолідуюча роль казахського народу; єдність народу Казахстану. Відповідно, невід'ємними аспектами забезпечення національної безпеки постають ініціативи у сфері демографічної, міграційної, мовної політики.

Визначальними чинниками трансформації етнодемографічного складу населення в Казахстані є зовнішня міграція загалом та повернення казахів на історичну Батьківщину зокрема. Упродовж 1999–2009 рр. у РК прибуло 650 тис. осіб. Серед домінуючої групи мігрантів з країн СНД (83,4%) найбільше з Узбекистану – 58,8% та РФ – 20,6%; з інших країн прибуло 107 тис осіб (16,5%), серед яких з Китаю – 52,6% [33, с.39].

Масштаби етнічної репатріації ілюструють залежність процесу від соціально-економічно ситуації в країні: якщо впродовж 1993–2000 рр. квоти знизилися з 10000 до 500 сімей з супроводжуючим негативним сальдо міграції, то з 2001 р. спостерігалися позитивні тенденції (повне виконання квоти імміграції в 2004–2008 рр.) [34]. На фоні призупинення встановлення квот для оралманів у 2012–2016 рр. та виконання фінансових програм урядом щодо їх облаштування, а також розвитку незаконної та селективної міграції, з 2012 р. зберігається негативне сальдо міграції.

Згідно з офіційною статистикою, за період 1991–2020 рр. до Казахстану повернулося 1 057 280 етнічних казахів [35].

Платформою міждержавної комунікації щодо означеного питання, збереження історичних і розвитку культурних зв'язків між представниками народу за межами країни стали Всесвітні курултаї казахів. Протягом 1992–2017 рр. відбулося 5 таких зустрічей.

Предметом міждержавних відносин на рівні двосторонніх відносин і регіонального співробітництва є трудова міграція. Спрощенню системи пересування трудових ресурсів посприяли Угода про захист прав трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей в рамках Митного союзу, громадян Білорусі, Казахстану і РФ (2010), Угода між урядами Узбекистану і Казахстану про трудову діяльність і захист прав трудящих-мігрантів, які є громадянами Узбекистану, в Казахстані і трудящих-мігрантів, які є громадянами Казахстану, в Узбекистані (2021).

Казахстанські експерти констатують продовження Казахстаном регіонального тренду трудової міграції із Киргизстану й Узбекистану до Південної Кореї з початку 2000-х рр., що регулюється відповідно до угод про трудову міграцію.

Етнічний фактор у відносинах РК і КНР виходить за рамки внутрішнього питання, постаючи елементом геополітичної конкуренції між США та Китаєм. Зокрема, у ході антикитайських протестів у Казахстані в 2019 р. піднімалося питання утисків етнічних казахів у Сінцзян-Уйгурському автономному районі. Під час візиту держсекретаря США М. Помпео до Казахстану в 2020 р. висловлений ним заклик до припинення репресій у КНР отримав різку критикуючу заяву посла Китаю в Казахстані. Дотримуючись багатовекторної дипломатії, Казахстан офіційно не прокоментував дану ситуацію.

Згідно з культурною програмою «Триєдність мов» (2007) передбачається полімовна освіта з метою підвищення конкурентоспроможності кваліфікованих кадрів Казахстану та розширення можливостей професійної реалізації казахстанців. Казахська як державна мова є фактором національної консолідації, російська мова зберігає статус мови міжнародного спілкування, а англійська необхідна як мова інтеграції у світове співтовариство.

Вагоме зовнішньополітичне значення має переведення алфавіту казахської мови з кирилиці на латиницю протягом 2017–2025 рр. З одного боку, це сприяє зміцненню зв'язків із тюркськими країнами, в більшості яких здійснено дану мовну реформу, з іншого, – дозволить поглибити зв'язки з діаспорою, враховуючи історично зумовлене використання її представниками 3 різних алфавітів казахської мови: у СНД – кирилиці, в Туреччині – латиниці, в КНР – арабської в'язі.

Загалом ефективна реалізація етнополітики в Казахстані забезпечує позиціонування країни як центру міжкультурної і міжконфесійної згоди в розвитку «діалогу цивілізацій». Глобального значення у сфері безпеки в даному контексті набули ініціативи Казахстану щодо форматів просування міжкультурного та міжцивілізаційного діалогу – Наради зі взаємодії та зміцнення заходів довіри в Азії (з 1992), зїзди лідерів світових і традиційних релігій (2003–2018), Форум мусульманських і західних країн «Спільний мир: прогрес через різноманітність» (2008).

Певною мірою багатовекторній зовнішньополітичній позиції Казахстану відповідає звернення до історичних засад національної свідомості та регіональних особливостей держави.

У 1990-х рр. актуалізувалися заходи, присвячені пам'яті Абілай хана, Жангір хана, Абулхайр хана, народних мудреців, батирів. Символічною стала зустріч глав держав Казахстану, Киргизстану й Узбекистану в 1993 р. в Ордабасінському районі Туркестанської обл., на території, де в XVIII ст. відбулася рада з об'єднання племен трьох жузів і обрання очільника військ проти навали джунгар. Назва заходу «Єдність» акцентувала на значенні даної історичної події для зміцнення національної ідентичності, а участь глав держав регіону та населення символізувала дружні відносини з країнами-сусідами [25, с.19-20] (на той час прикордонний режим дозволяв вільне пересування).

Поряд з ідеологією євразійства казахстанською владою приділяється увага спільній історії з тюркським світом, що безпосередньо впливає на співпрацю з тюркськими державами: створення в Астані Об'єднаної Адміністрації Тюркської культури та мистецтв (TURKSOY) у 1993 р., участь у «Самітах тюркомовних держав», членство в Тюркській раді.

Неоднозначним чинником внутрішньополітичного життя Казахстану є жузова структура. Джерела засвідчують поділ на три родоплемінні об'єднання казахських кочівників (Старший, Середній і Молодший жузи) наприкінці XVI ст. З огляду на історичні обставини господарсько-культурного розвитку на території Казахстану оформлення жузового розподілу умовно відображало географічний регіональний розподіл: Семиріччя (Старший жуз), Центральний, Північний і Східний Казахстан (Середній жуз), Західний (Молодший жуз) [13].

Питання жузової ідентичності не є характерними для політичного дискурсу, проте, дослідниками теми відзначається її актуальність при оформленні вертикалі влади з радянського періоду. Казахський учений Н. Амрекулов на початку 2000-х рр. констатував, що «формула міжжузівського балансу епохи Кунаєва нині змінилася односторонньою формулою (як частиною загальної формули «один народ – один жуз – один клан»): президент (Ст. жуз), голова Сенату (Сер. жуз) О. Абдікарімов, спікер Мажилісу (Ст. жуз) Ж. Туякбай, прем'єр (Ст. жуз) К. Токаєв. Або «Ст. – Ср. – Ст. – Ст.» або «3–1–0», що означає повне витіснення з політичного олімпу Молодшого жузу, як і росіян, а також номінальне, другорядне представництво Середнього жузу» [14].

Враховуючи авторитет Н. Назарбаєва й аналізуючи атрибути форми правління та політичного режиму в Республіці Казахстан, експерти виділяють ознаки «псевдо-президентської форми правління» [36, с.131], «персонального авторитаризму» [7, с.30], неопатримоніальної системи [37].

Посилення президентської влади в Казахстані нерозривно пов'язане з конституційною реформою. З прийняттям закону «Про Першого Президента Республіки Казахстан – Єлбаси» в 2000 р. та більшості конституційних поправок (2010 р. – введено поняття «Перший Президент Казахстану» та «Лідер нації» (пожиттєві повноваження); 2007, 2010, 2017 рр. – правовий імунітет Н. Назарбаєва, недоторканість власності його сім'ї), а також набуттям Радою Безпеки статусу конституційного органу та встановленням довічного головування в ній Н. Назарбаєва утверджено можливості його впливу на внутрішню та зовнішню політику і після припинення повноважень.

Об'єднання пропрезидентських партій у 2006 р. в партію «Нур Отан» забезпечило консолідацію політико-економічних еліт і законодавчу підтримку стратегічних рішень влади.

Пріоритетом економічного розвитку Казахстану на сучасному етапі є виходження до 30-ки розвинених країн світу до 2050 р.

Вигідне географічне положення РК, запаси нафти та газу (30 млрд барелів – 1,7% від світових запасів) [38] й транзитний потенціал обумовлюють специфіку інтеграції країни у світову економіку.

Нафта – стратегічний торговий ресурс, що відіграє визначальну роль у багатовекторній зовнішньоекономічній політиці Казахстану. Від динаміки обсягів нафтовидобутку, світових ціни на ресурс і прямих іноземних інвестицій залежать масштаби макроекономічного розвитку Казахстану. Поступове зростання питомої ваги гірничодобувної промисловості у ВВП країни призвело в 2004 р. до її переваги над часткою обробної промисловості (13,6% проти 13,3%) [39] та збереження цієї тенденції донині. Упродовж 1990–1995 рр. ВВП РК знизився на 36%, проте, в контексті стабільного зростання цін на нафту протягом 2000–2008 рр., 2010–2013 рр. відбулося 10–6,3% зростання економіки [40]. У 2020 р. питома вага ПЕК у ВВП Казахстану становила, за оцінками експертів, близько 60% [38].

Сировинна спрямованість експортної діяльності Казахстану обумовила пріоритет інвестиційної співпраці з міжнародними партнерами. Преференції для іноземних інвесторів, які діяли згідно з законом «Про іноземні інвестиції у Казахській РСР» від 07.12.1990 р., удосконалення інвестиційного законодавства до прийняття «Закону про інвестиції» 2015 р. і зовнішньополітичний імідж РК дозволяють зберігати позицію регіонального лідера із залучення іноземного капіталу. Так, упродовж 1993–2006 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій у Казахстан склав 51,2 млрд дол. США, що становило понад 80% ПІІ в країни Центральної Азії [41]. За останнє десятиліття чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Казахстан перевищив 90 млрд дол. США [40].

Важливим аспектом геоекономічної стратегії Казахстану постає диверсифікація маршрутів експорту нафти та газу через нафтопроводи Каспійський трубопровідний консорціум, Атирау – Самара, Казахстан –

Китай, Актау-Баку й Актау-Махачкала; газопровід Центральна Азія – Китай.

Фактором зміцнення відносин із стратегічними партнерами та поглиблення співпраці з ЄС як головним економічним партнером Казахстану є участь країни в транснаціональних транзитних проєктах: автомагістралі «Західна Європа – Західний Китай», маршрутів «ТРАСЕКА», «Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут», залізниці «Казахстан – Туркменістан – Іран» (Східний маршрут МТК «Північ – Південь»).

Враховуючи диспропорції у частці ВВП у макрорегіонах країни, на посилення реалізації транзитно-транспортного потенціалу країни з 2015 р. була спрямована державна інфраструктурна програма «НұрліЖол». За результатами завершення першого етапу програми в 2020 р. фактично в 3 рази зросли обсяги транспортування вантажів через морські порти Актау та Курик; питома вага РК в загальному обсязі вантажообігу на Каспійському морі збільшилась з 21% до 38%; обсяг вантажоперевезень внутрішніми водними шляхами зріс на 86%; була збільшена протяжність автодоріг (до 8,2 тис. км) з 4 смуговим рухом, здійснено реконструкцію ділянки міжнародної автомобільної магістралі «Західна Європа – Західний Китай», введено в експлуатацію автомобільний пункт пропуску на казахстансько-китайському кордоні (2018) [42].

Поряд з будівництвом на казахстансько-китайському кордоні найбільшого в Центральній Азії сухого порту «KTZE-Khorgos Gateway» у 2015 р., вагомим проєктом у плані зростання міжнародного транспортно-логістичного значення РК став запуск будівництва Міжнародного центру торговельно-економічного співробітництва «Центральна Азія» (квітень 2021 р.) на казахстансько-узбецькому кордоні (пункт пропуску «Жибек Жили») з метою реалізації спільних інвестиційних проєктів.

Відкритими на порядку денному регіональної співпраці країн Центральної Азії є питання вільної торгівлі. Так, у ході зустрічі глав держав регіону в 2019 р. Н. Назарбаєвим, з огляду на дані СОТ щодо показників сукупного товарообігу країн регіону в загальносвітовій торгівлі, висловлено ідею створення «безбар'єрної Центральної Азії» за рахунок зняття перешкод для переміщення товарів, послуг і капіталу, з

ціллю збільшення зовнішньоторговельного обороту в регіоні на 50-60% [43]. Тому, актуальними напрямками співпраці залишаються торгівельна інтеграція, розширення інвестиційної діяльності й узгодження загально регіональної транспортно-транзитної системи.

З метою забезпечення протягом 2019–2025 р. питомої ваги туризму в загальному обсязі ВВП країни до рівня не менше 8% реалізовується Державна програма з розвитку туризму. Поряд з цим, здійснюється лібералізація візової політики: в 2020 р. до списку безвізових ввійшло 74 держави, громадяни 105 країн можуть оформити електронні візи [44]. Також до кінця 2021 р. планується завершення ініційованого в РК проекту «Silk Road Visa» – т. зв. «азіатського шенгену» для Казахстану й Узбекистану. Також розглядається участь Киргизстану й Азербайджану [45].

Таким чином, географічне розташування в сукупності з особливостями етнодемографічного складу та економічного потенціалу Казахстану визначають пріоритет забезпечення національної безпеки країни та її громадян у ході реалізації зовнішньополітичного курсу держави.

Модель етнополітичного розвитку та лідерська позиція Республіки Казахстан у сфері ядерної безпеки після розпаду СРСР є ключовими аспектами формування зовнішньополітичного іміджу держави. Організація міжетнічних відносин на сучасному етапі відповідають принципу багатовекторності та створюють основу для ініціатив культурно-гуманітарного співробітництва Казахстану з державами Центральної Азії й світу загалом. Безпековий вектор зовнішньополітичного курсу РК засвідчує ієрархічний формат співпраці зі стратегічними, міжнародними партнерами щодо вирішення питань державної, регіональної, континентальної та глобальної безпеки.

Зміцнення інституту президента у взаємозв'язку з консолідацією фінансово-промислового капіталу обумовлює узгодженість дій щодо реалізації концептуальних засад зовнішньої політики держави.

Зовнішньоекономічна сфера на фоні енергетичних і транзитних можливостей країни позначена сприятливим інвестиційним кліматом, стратегічним логістичним потенціалом. Ризики, що можливі при

залежності стабільності макроекономічної ситуації в Казахстані від ситуації на зовнішніх ринках сировини, актуалізують поглиблення диверсифікації економіки з огляду на мету підвищення в рейтингу розвинених держав.

Використані джерела та література

1. Конституционный закон Республики Казахстан от 16 декабря 1991 года № 1007-ХІІ «О государственной независимости Республики Казахстан». URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1000798#pos=2;-60
2. Трансформация экономики Казахстана. Астана, 2017. 212 с.
3. Додонов В. Трансформация экономической модели Казахстана в период низких цен на нефть. *Проблемы национальной стратегии*. 2019. № 4. С.172–186.
4. Курганбаева Г. Трансформация экономической системы Казахстана. *Трансформация политической и экономической систем Казахстана и Польши: сравнительный анализ*: сб. м-в круглого стола. Алматы, 2002. С. 6–69.
5. Аубакирова Г. Трансформационные преобразования экономики Казахстана. *Проблемы прогнозирования*. 2020. № 1. С.155-163.
6. Становление и развитие современной казахстанской государственности (из первых рук). Нур-Султан, 2018. 360 с.
7. Ляшенко Т. Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти. Київ: ІПіЕНД, 2011. 288 с.
8. Агаев Г.Ш. Внутриэтническая конкуренция и латентные сообщества в политическом процессе Казахстана: автореф... дис.канд. полит. наук. Москва, 2015. 27 с.
9. Казахстан: испытание «транзитом власти». Лондон, 2019. 173 с. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/CHNJ8054-RUSSIAN-Kazakhstan-Report-FINAL.pdf>
10. Баранов А., Севги Кок. Трудный путь к гражданской нации: опыт нациестроительства современного Казахстана. *Проблемы постсоветского пространства*. 2021. № 8. С.136–151.
11. Садовская Е. Китайская миграция в Казахстане: причины, основные тенденции и перспективы. *Центральная Азия и Кавказ*. 2008. № 1. С.186–196.
12. Савин И. Проблемы управления различиями в многоэтничных сообществах Южного Казахстана. *Центральная Азия и Кавказ*. 2012. Вып. 3. С.38–50.
13. Онацький М. Родоплеменні інститути як фактор суспільно-політичного розвитку Казахстану. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social*

Sciences. 2016. Vol. IV(16). 1.95. 2016. URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/onatskyj_m_tribal_institutions_asafactor_of_socio-political_development_of_kazakhstan.pdf

14. Амрекулов Н. Жузы в социально-политической жизни Казахстана. URL: <https://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/16.Amrek.shtml>

15. Schatz E. Modern Clan Politics *The Power of «Blood» in Kazakhstan and Beyond*. W.: University of Washington Press, 2004. 280 p.

16. Аренда земли и территориальные претензии Китая в Центральной Азии и на Южном Кавказе. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/arenda-zemli-i-territorialnye-pretenzii-kitaya-v-tsentralnoy-azii-i-na-yuzhnom-kavkaze/>

17. Для Казахстана снята угроза возникновения любых территориальных споров в будущем. URL: https://forbes.kz/news/2016/11/23/newsid_127974/

18. Мемлекеттік шекараны делимитациялау және демаркациялау. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/594?lang=kk>

19. На юге Казахстана вспыхнул конфликт между казахами и дунганями. URL: <https://www.dw.com/ru/на-юге-казахстана-вспыхнул-конфликт-между-казахами-и-дунганями/a-52302954>

20. Правда о государственной границе Республики Казахстан / З. Аманжолова, М. Атанов, Б. Турарбеков. Алматы, 2014. 228 с.

21. Мустафазаде Парвана Тельман кизи. Конвенція про правовий статус Каспійського моря як гарант регіональної безпеки. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2019. Вип. 2. С.116–123.

22. Казахстанский ядерный потенциал превосходил мощь Китая, Франции и Великобритании – Президент РК. URL: https://www.inform.kz/ru/kazahstanskiy-yadernyy-potencial-prevoshodil-mosch-kitaya-francii-i-velikobritanii-prezident-rk_a3560687

23. Назарбаев Н. Эра независимости. Астана, 2017. 508 с.

24. Смагулов Н. Роль Президента Н. А. Назарбаева в становлении внешнеполитической деятельности Республики Казахстан. *Республика Казахстан в системе мировой политики*. Караганда, 2011. С.3–9.

25. Становление и развитие современной казахстанской государственности (из первых рук). Нур-Султан, 2018. 360 с.

26. Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006969#pos=3;-88

27. Мухамадеев Т. Эволюция военной доктрины Казахстана. *Вестник КарГУ*. 2009. URL: <https://articlekz.com/article/14305>

28. Губайдуллина М. Принципы и выбор внешнеполитических приоритетов Республики Казахстан в концептуально значимых документах. *Вестник КазНУ*. 2009. URL: <https://articlekz.com/article/7001>

29. Центр миротворческой подготовки Министерства обороны Республики Казахстан. URL: <https://kazcent.kz/home-rus/mezhdunarodnoe-priznanie.html>
30. Ионова Е. Развитие отношений Казахстана и Узбекистана как фактор регионализации в Центральной Азии. *Россия и новые государства Евразии*. 2018. № 4. С.132–145.
31. Нурғалиева К. Миротворческая деятельность и вклад Казахстана в обеспечение мира и безопасности. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/mirotvorcheskaya-deyatelnost-i-vklad-kazahstana-v-obespechenie-mira-i-bezopasnosti/>
32. Казахстанские миротворцы вернулись из Ливана. URL: <https://ru.sputnik.kz/society/20210321/16593183/Kazahstanskije-mirotvortsy-vernulis-iz-Livana.html>
33. Аналитический отчет «Итоги Национальной переписи населения Республики Казахстан 2009 года». Астана, 2011. 65 с.
34. Сарбасов М. Этапы этнической репатриации. URL: https://el.kz/ru/kandastar/detail/v_detalyakh/etapy_etnicheskoj_gepatriatsii/
35. В Казахстане сократили квоту приема оралманов. *Радио Азаттық*. 27.01.2020. URL: <https://rus.azattyq.org/a/30399124.html>
36. Джангужин Р. Казахстан постсоветский. К., 2002. 482 с.
37. Политический режим Казахстана: бюрократия, трайбализм и риски. URL: <https://www.caa-network.org/archives/18841>
38. Мамаева А. Нефть-2020: ниши для последующего роста. URL: https://forbes.kz/process/energetics/neft_2020_nishi_dlya_posleduyuschego_rosta/
39. Структура ВВП. *Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан*. URL: <https://stat.gov.kz/>
40. Kazakhstan. URL: <https://data.worldbank.org/country/kazakhstan>
41. Стратегия «Казахстан 2030» и ее экономический приоритет. URL: <https://elbasylibrary.gov.kz/ru/content/strategiya-kazahstan-2030-i-ee-ekonomicheskij-prioritet>
42. Елисеева Е. Какие результаты принесла госпрограмма «Нурлы жол» за пять лет. 21.04.2020. URL: <https://www.kazpravda.kz/news/ekonomika/kakie-rezultati-prinesla-gosprogramma-nurli-zhol-za-pyat-let>
43. Центральная Азия: добрососедство и сотрудничество в XXI веке. 03.12.2019. URL: <https://kazpravda.kz/articles/view/tsentralnaya-aziya-dobrososedstvo-i-sotrudnichestvo-v-xxi-veke>
44. Аскарлов А. В 2021 году граждане 90 стран смогут посещать Казахстан без виз. 18.02.2021. URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/93554/v-2021-godu-grazhdane-90-stran-smogut-poseshchat-kazahstan-bez-viz.html>

45. Silk Road Visa: Казахстан и Узбекистан вводят «азиатский шенген». 05.05.2021. URL: <https://almaty.tv/news/turizm/1559-silk-road-visa-kazakhstan-i-uzbekistan-vvodyat-aziatskiy-shengen>

УДК 94:327.5(479.24)

Ткаченко І. В.

ПЕРЕМОГА У КАРАБАСЬКОМУ КОНФЛІКТІ 2020 р.: ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ЗОВНІШНЬОГО КУРСУ АЗЕРБАЙДЖАНУ

У статті розглянуто здобутки та наслідки перемоги Азербайджану, отримані в ході вірмено-азербайджанської війни на території Нагірного Карабаху у вересні-листопаді 2020 р. Показано, яким чином здобута збройним шляхом перемога визначатиме особливості зовнішньополітичного курсу Азербайджану та характер його взаємин з Вірменією, РФ, Туреччиною та США.

Ключові слова: Нагірний Карабах, зовнішньополітичний курс Азербайджану, вірмено-азербайджанська війна, Туреччина, Російська Федерація.

Ткаченко И. В. Победа в Карабахском конфликте 2020 г: предпосылки и последствия для внешнего курса Азербайджана

В статье рассмотрены достижения и последствия победы Азербайджана, полученные в ходе армяно-азербайджанской войны на территории Нагорного Карабаха в сентябре-ноябре 2020 г. Показано, каким образом победа, достигнутая вооруженным путем, будет определять особенности внешнеполитического курса Азербайджана и характер его взаимоотношений с Арменией, РФ, Турцией и США.

Ключевые слова: Нагорный Карабах, внешнеполитический курс Азербайджана, армяно-азербайджанская война, Турция, Российская Федерация.

Tkachenko I. Victory in the Karabakh conflict of 2020: prerequisites and consequences for the foreign course of Azerbaijan

The article examines the achievements and consequences of the victory of Azerbaijan obtained during Armenian-Azerbaijan war on the territory of Nagorno-Karabakh in September-November 2020. It is represented how a victory achieved in armed way will determine the specialties of Azerbaijan's foreign policy and the nature of its relations with Armenia, the Russian Federation, Turkey and the United States.

Keywords: Nagorno-Karabakh, foreign policy of Azerbaijan, Armenian-Azerbaijani war, Turkey, Russian Federation.

Міжетнічні конфлікти та війни є невід'ємною частиною історії людства. Боротьба за території та ресурси, амбіції політиків і протиріччя між конкуруючими за території етносами перетворили історію людства на тотальне військове протистояння, апогеєм якого стали дві глобальні війни